

Отримано: 14 березня 2018 р.

Прорецензовано: 19 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 20 березня 2018 р.

e-mail: mariya.lukach@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/1-51-53

Бігдай М. О. Лексико-семантична група дієслів буття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 51–53.

УДК: 811.161.2 '37

Бігдай Марія Олексіївна,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА ДІЄСЛІВ БУТТЯ

У статті здійснено порівняльний аналіз лексико-семантичних класифікацій дієслів буття в українському та зарубіжному мовознавстві. Окреслено основні характеристики дієслів буття. На прикладі цієї лексико-семантичної групи дієслів продемонстровано, як можна визначити, чи всі лексико-семантичні варіанти досліджуваного дієслова належать до однієї лексико-семантичної групи.

Ключові слова: лексико-семантична класифікація, лексико-семантична група, дієслова буття.

Бигдай Мария Алексеевна,

Национальный университет «Львовская политехника», г. Львов

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ГРУППА ГЛАГОЛОВ БЫТИЯ

В статье осуществлен сравнительный анализ лексико-семантических классификаций глаголов бытия в украинском и зарубежном языкознании. Определены основные характеристики глаголов бытия. На примере этой лексико-семантической группы глаголов продемонстрировано, как можно определить, все ли лексико-семантические варианты исследуемого глагола относятся к одной лексико-семантической группы.

Ключевые слова: лексико-семантическая классификация, лексико-семантическая группа, глаголы бытия.

Mariia Bihdai,

Lviv Polytechnic National University, Lviv

LEXICAL-SEMANTIC GROUP OF EXISTENCE VERBS

The article deals with a comparative analysis of the lexical-semantic classifications of verbs of existence in Ukrainian and foreign linguistics. The basic characteristics of the verbs of existence are outlined: most verbs of existence reflect a state that occurs in a certain time interval (to hibernate) and in a certain location (to take place); some verbs of existence show the quantitative characteristics of existence (to lack, to count among); and some other verbs of existence show qualitative characteristics of existence (feelings are hibernating), etc. On the example of this lexical-semantic group of verbs and methods of component analysis and step-by-step identification it is demonstrated how to determine whether all lexical-semantic variants of the investigated verb belong to one lexical-semantic group. Further research is aimed at expanding of this classification and constructing a generalized lexical-semantic classification of verbs of the Ukrainian language. Such classification can be used for the semantic markup of verbs in text corpora, creation of semantic and ideographic dictionaries, etc.

Key words: lexical-semantic classification, lexical-semantic group, verbs of existence.

Вступ. Вивчення системних відношень у лексичній є одним з пріоритетних напрямків сучасної лінгвістичної науки. У зв'язку з цим важлива роль належить дослідженням в області лексичної семантики. Оскільки дієслово виступає центральною одиницею лексичної системи мови, то актуальним для української мови є детальне вивчення як окремих лексико-семантичних груп дієслів, так і лексико-семантична класифікація всієї дієслівної лексики.

Мета статті – проаналізувати та порівняти лексико-семантичні класифікації дієслів буття в українському на зарубіжному мовознавстві. Дослідження дієслів буття є однією з частин побудови узагальненої лексико-семантичної класифікації дієслів української мови [4].

В якості матеріалу дослідження дієслівної лексики української мови ми використовували Словник української мови в одинадцяти томах [7].

Поняття буття є вихідним для філософії. Воно є найфундаментальнішою філософською категорією. Буття – філософський термін, що позначає існування взагалі: тобто йде мова про з'ясування слова «бути» у будь-яких твердженнях про існування чого б то не було. Вслід за Аристотелем – «буття як буття» чи «буття як таке» [3].

В українському мовознавстві дієслова буття досліджували О. Леута, С. Дишлева, Л. Лонська, Н. Гуїванюк та ін. У зарубіжному мовознавстві цим питанням займалися Б. Левін, Н. Шведова, Л. Васильєв, Ю. Маслов, Л. Бабенко, Г. Золотова, Н. Аргуюнова, О. Селіверстова, С. Кузнєцова та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з тих, хто детально дослідив дієслова буття в русистичі є Н. Шведова. Вона визначила такі основні характеристики дієслів буття [6, с. 51 – 54]:

- 1) більшість дієслів буття відображають стан, який відбувається у певному часовому проміжку (зимувати) і в певній локації (знаходиться);
- 2) деякі дієслова буття показують кількісні характеристики буття (роїтися);
- 3) деякі дієслова буття показують якісні характеристики буття, наприклад: урочистість (наука процвітає), таємність (почуття дримають) та ін.

Н. Шведова провела детальну класифікацію дієслів буття і стверджує, що російські буттєві дієслова «представляють існування в цілому як нестабільний стан, що протікає по десятих основних фазах, від очікування до зникнення, кінця». До

цих десяти основних фаз буття вона відносить: 1. очікування (очікувати щось в майбутньому); 2. виникнення (виникати, починатися); 3. становлення (ставати); 4. здійснення (здійснюватися); 5. власне існування (бути, існувати); 6. припинення, заганання, схилення до кінця (призупинятися); 7. перерва протягом буття (перериватися, припинятися); 8. миттєвість буття (майнути); 9. досягнення межі буття (доживати до); 10. зникнення, кінець [9, с. 8-9].

Проаналізувавши дієслова буття і їх вживання, Н. Шведова виділила 19 семантичних класів суб'єктів, які з ними поєднуються: 1. реалії, локально прикріплені, стабільно розташовані на місцевості; 2. рослини; 3. стихійні явища, погода, опади; 4. світло і темрява, світіння, горіння; 5. запах, смак; 6. звук; 7. час, період часу, вік; 8. жива істота (людина, тварина), її зовнішність; 9. життя, смерть, фізичний стан живої істоти, сон, хвороба; 10. думка, свідомість, інтелектуальний стан, бажання, воля, знання, досвід; 11. почуття, емоційні стани та реакції; 12. зовнішні суб'єктивні стани; 13. інформація, переговори, питання, відповідь, плітки; 14. інтелектуальна і творча діяльність; 15. зовнішні ситуативні обставини і умови; 16. події, поодинокі ситуації, вчинки; 17. соціальні контакти; 18. збори, видовища; 19. соціальний устрій, влада, установи і закони, суд, звичаї, церемонії. Для кожної фази буття Н. Шведова наводить список дієслів, що описують дану фазу, а також суб'єкти, що поєднуються з ними. Наприклад третя семантична група суб'єктів – стихійні явища, погода, опади. Слово погода може поєднуватися з наступними дієсловами очікування: (погода) наближається, загрожує, чекає, насувається, наздоганяє, наступає, очікується, підступає, передбачається. Слово мороз або холод поєднується з наступними дієсловами: (холод) наближається, загрожує, йде, насувається, наступає, очікується, підступає, передбачається. Таким чином Н. Шведова характеризує і описує всі фази буття [9, с. 20-28].

Також значний внесок у дослідження цієї групи дієслів внесли Є. Кузнецова та її послідовниця Л. Бабенко. Під керівництвом Л. Бабенко був розроблений Тлумачний словник російських дієслів з ідеографічним описом, який містить в собі всю дієслівну лексику російської мови розбиту по трьох лексико-семантичних групах: дія і діяльність; буття, стан, якість; відношення. Його автори відносять дієслова лексико-семантичної підгрупи буття до ширшої лексико-семантичної групи «Буття. Стан. Якість». Ці дієслова у них позначають наступні етапи буття [8]:

1. Початкова фаза буття, існування
 - 1.1 Давати початок якійсь події, явищу (зароджуватись)
 - 1.2 Початок існування (появитися)
 - 1.3 Початок події, дії (починати, починатися)
2. Існування
 - 2.1 Власне буття (бути, існувати)
 - 2.2 Реалізація події (відбуватися, траплятися)
 - 2.3 Просторово-часова локалізація (знаходитися, перебувати)
3. Закінчення буття
 - 3.1 Закінчення буття, існування, стану (перестати)
 - 3.2 Зникнення (щезнути)

Інший науковець Л. Васильєв [1, с. 38-39] до буттєвих предикатів відносить наступні типи предикатів:

- 1) власне буттєві і подійні (бути, існувати, бувати, відбуватися, мати місце);
- 2) буттєво-релятивні (відповідати, рівнятися, належати);
- 3) буттєво-кваліфікативні (предикати властивості і кількості): «бути / не бути якимось або за якістю, кількістю, за формою або якою-небудь іншою ознакою»;
- 4) буттєво-оцінні: «бути оціненим позитивно або негативно з певної точки зору»;
- 5) буттєво-генеративні (звучати, дзвеніти, світити, мерехтіти, біліти, червоніти);
- 6) буттєво-статальні (кульгати, спати, тремтіти);
- 7) буттєво-локативні (залишатися, сидіти);
- 8) буттєво-акціональні (байдикувати, рибалити);
- 9) буттєво-функціональні (мотор працює, серце б'ється).

Викладення основного матеріалу. У своїй роботі для виділення лексико-семантичних груп дієслів буття ми застосували метод ступінчастої ідентифікації, розроблений Є. Кузнецовою [2]. Він ґрунтується на методиці компонентного аналізу та використання словникових дефініцій, «прийом ступінчастої ідентифікації дозволяє визначити лексико-семантичну групу слів як сукупність одиниць, що тлумачаться через одні й ті ж слова-ідентифікатори» [5, с. 117]. Так, наприклад, лексико-семантична підгрупа дієслів «власне буття» об'єднується спільною архісемою «бути». При аналізі словникових дефініцій даної підгрупи дієслів слово-ідентифікатор «бути» виступає як найбільш частотний поряд з ідентифікаторами «існувати» і «жити».

Розглянемо до прикладу дієслова «існувати» та «жити». Визначення цих дієслів взято зі Словника української мови у одинадцяти томах [7].

ІСНУВАТИ, ую, уеш, недок.

1. **Бути в дійсності; бути.** Чи видавництво існує, чи припинило свою діяльність? (Панас Мирний, V, 1955, 433); – Життя на Марсі існує, але чи є там люди і які вони, поки що невідомо (Григорій Тютюнник, Вир, 1964, 42); Поки існує імперіалізм, людство не може бути спокійним за своє майбутнє (Програма КПРС, 1961, 24).

2. **Бути живим; жити.** [Олексій:] А зайвий розум не завжди буває в пригоді людині, часто розум і шкодить, – все залежить від умов, в яких чоловік існує (Марко Кропивницький, V, 1959, 547); Душа чогось шукала, хотілося якось особливо існувати на землі, між людьми (Іван Ле, С. Голубар, 1950, 46); – Для чого ви існуєте чи то, пак, живете? (Олесь Гончар, Тронка, 1963, 118).

ЖИТИ, живу, живеш, недок.

1. **Бути живим, існувати;** протилежне помирати, вмирати. Він не хоче вмирати. Він хоче жити (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 367); Шумить жито, співає, Заохочує жить (Павло Тичина, I, 1957, 7).

2. Перебувати, проживати де-небудь. Був собі дід та баба. З давнього давна, у гаї над ставом, Удвох собі на хуторі жили (Тарас Шевченко, I, 1951, 311); У хаті жила Кармелева дружина з дочкою (Марко Вовчок, I, 1955, 364).

3. Проводити життя в якийсь спосіб. Жили собі [Максим та Явдоха] тихо та мирно (Панас Мирний, II, 1954, 136); Живе наша сім'я Весело, багато (Григорій Бойко, 3 Дон. краю, 1952, 75);

4. чим. Вважати що-небудь основним у житті, бачити в чомусь смисл життя. Живу твоїми листами, цілую тебе в думці (Михайло Коцюбинський, III, 1956, 146); – Тільки й живу надією,..що скоро вернеться наші (Антон Хижняк, Тамара, 1959, 21).

5. Перебувати з ким-небудь у певних стосунках, вести спільне життя. Розмовляли вони про те, як житимуть укупі (Марко Вовчок, I, 1955, 322); – Що ж я тобі пораджу? Маєш жінку, чом з нею не живеш у згоді? (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 49);

6. перен. Бути, існувати, мати місце. Потреба краси, що жила в душі Антона, викликала у нього потребу скрізь шукати її, але дійсність давала мало (Михайло Коцюбинський, II, 1955, 285).

Використовуючи метод ступінчастої ідентифікації Є. Кузнецової, ми проаналізували кожен лексико-семантичний варіант (ЛСВ) цих дієслів і віднесли їх відповідно до однієї чи іншої лексико-семантичної підгрупи дієслів. Дієслово «існувати» в першому значенні має слово-ідентифікатор «бути», а в другому – «жити». В свою чергу дієслово «жити» у першому значенні має слово-ідентифікатор «бути», «існувати»; в другому – «перебувати», в третьому – «проводити», в четвертому – «вважати» тобто «жити з певним переконанням, думкою», в п'ятому – «перебувати», і в шостому – «бути», «існувати». Далі процедура повторюється для кожного з цих слів-ідентифікаторів. Таким чином, ми віднесли ЛСВ1 і ЛСВ2 дієслова «існувати» до лексико-семантичної підгрупи дієслів буття «власне існування». В цю ж саму підгрупу ввійшли ЛСВ1 і ЛСВ6 дієслова «жити». ЛСВ4 дієслова «жити» знаходиться на стику різних лексико-семантичних підгруп дієслів, проте ми вважаємо, що в найширшому смислі його все-таки слід віднести до дієслів буття «власне існування». А ЛСВ2, ЛСВ3, ЛСВ5 дієслова «жити» ми віднесли до лексико-семантичної підгрупи дієслів буття «просторово-часова локалізація».

Висновки. У статті здійснено порівняльний аналіз наявних лексико-семантичних класифікацій дієслівної лексики, а саме дієслів буття. Подальше дослідження передбачає застосування компонентного аналізу та методу ступінчастої ідентифікації для розширення цієї класифікації та побудови узагальненої лексико-семантичної класифікації дієслів української мови.

Література:

1. Васильев Л.М. Семантика русского глагола. – М.: Высшая школа, 1981. – 184 с.
2. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка / Э. В. Кузнецова. – М.: Высш. шк., 1982. – 152 с.
3. Лісовий В. Буття // Енциклопедія сучасної України (ЕСУ) [Електронний ресурс]. – 2014. – Доступний з: – <http://esu.com.ua>
4. Лукач М. Лексико-семантична класифікація дієслів української мови / М. О. Лукач // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 46. – 2014. – С. 106-108.
5. Попова З. Д. Лексическая система языка: Внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания: учеб. пособие / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 176 с.
6. Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений. РАН Ин-т рус. яз.; Под общей ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: РАН Ин-т рус. яз., 2007. – 952 с.
7. Словник української мови, тт. 1-11, Київ: «Наукова думка», 1970-1980. – Доступний з: – <http://sum.in.ua>
8. Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы / Под ред. проф. Л.Г. Бабенко. – М.: Аст-пресс, 1999. – 704 с.
9. Шведова Н. Слово и грамматические законы языка: Глагол. – М.: Наука, 1989. – 296 с.